

ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ԻՐԱՆԻ ԱՀՎԱԶ ՔԱՂԱՔԻ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Ահվազը Խուզստան նահանգի կենտրոնն է և Իրանի կարևոր քաղաքներից մեկը, որն ունի ուրբանիզացման վաղեմի անցյալ և մեծ փորձ: Քաղաքի աշխարհագրական կորդինատներն են՝ հյուսիսային լայնության 31 աստիճան և 20 րոպե, արևելյան երկայնության 48 աստիճան, 40 րոպե: Քաղաքը գտնվում է Խուզստանի հովտում, Քարուն գետի ափերին՝ ծովի մակերևույթից 18 մետր բարձրության վրա: Քաղաքի կարևորությունը ժամանակակից փուլում պայմանավորված է նրա խիտ բնակչությամբ, նահանգի հովտային ու լեռնային գոտիների և բնակչության կենտրոնների հետ արդյունավետ կապով, քաղաքամերձ գոտիներում նավթային ավազանների առկայությամբ:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. մարդկային աշխարհագրություն, ուրբանիզացիա, կենսոլորտ, հովիտ, խիտ բնակչություն, հովտային ու լեռնային գոտիներ:

Ահվազի կենսոլորտը և շրջակա միջավայրը տարբեր հնարավորություններ են ընձեռում մարդկանց ապրուստի ու գոյատևման և ուրբանիզացիայի զարգացման համար: Շրջակա միջավայրի դրական կողմերից են՝ Քարուն ջրառատ գետին մոտ գտնվելը, նավթային հարուստ պաշարները, տարածքի հարթավայր լինելը և քաղաքի մերձակայքում գյուղատնտեսական բերրի հողերի առկայությունը, որոնց շնորհիվ քաղաքացիների համար ստեղծվում է գործունեության, զբաղվածության և ակտիվ կյանքի լայն հնարավորություններ: Քարուն Իրանի ամենաջրառատ գետն է, որն, անցնելով Ահվազի միջով, քաղաքը բաժանում է արևելյան և արևմտյան հատվածների՝ առանձնահատուկ գեղեցկություն տալով քաղաքին:

Ահվազ քաղաքի և նրա մերձակա տարածաշրջանի բնակչությունը բաղկացած է տարբեր էթնիկ շերտերից և տարբեր քաղաքներից եկած խմբերից՝ արաբներից, բախտիարներից, դեզֆուլցիներից, ռամհորմոզիներից, շուշտարիներից և այլն: Ահվազ քաղաքն ունի 8135.9 քառ.կմ մակերես և Ահվազ տարածաշրջանի ամենամեծ քաղաքն է, այն զբաղեցնում է նահանգի մակերեսի 12.78 տոկոսը: Այս քաղաքի բնակչության թիվն է 1381126 մարդ, այսինքն՝ Խուզստան նահանգի բնակչության ընդհանուր թվի 31 տոկոսը:

1991–2001 թթ. Ահվազ քաղաքն ընդունել է ավելի քան 177 հազար գաղթականներ: Այս թիվը կազմում է Խուզստան նահանգ ներգաղթած և տեղաշարժվածների 30 տոկոսը:

Խուզստան նահանգ ապստանած ներգաղթյալները, որոնք բոլորն էլ այս կամ այն կերպ առնչվում և մուտք են գործում Ահվազ քաղաք, բազմաթիվ դժվարություններ են առաջացնում Ահվազի համար: Անհրաժեշտ է մասնագիտական ուսումնասիրություններ կատարել, վերհանել դժվարություններն ու խնդիրները, որպեսզի քաղաքային պլաններում նպատակահարմար միջոցներ ձեռնարկվեն դրանց լուծման և գաղթականների անկանոն հոսքերի կանխման համար:

Իրան–Իրաք ութամյա պատերազմի տարիներին, նահանգի մյուս շրջանների ու քաղաքների համեմատությամբ, Ահվազ քաղաքի անվտանգությունն ու ապահովությունն ավելի բարձր էր, այդ իսկ պատճառով դեպի քաղաք էին ուղղված միգրացիոն հոսքերը: Տարբեր տարիներին իրականացված մարդահամարների վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ Ահվազ քաղաքը գաղթականների ներգ-

րավման ամենաբարձր ցուցանիշներն ունի Խուզստան նահանգում: 1981-ից հետո Ահվազ քաղաքը ժողովրդագրական լայնածավալ փոփոխություններ կրած քաղաքներից է Իրանում: Քաղաքի վիճակագրական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ 1976-ին նրա բնակչության թիվը կազմում էր 579.826 մարդ, 1986-ին այդ թիվը հասավ 579, 826-ի՝ գրանցելով 241, 222 աճ, որից 166, 956-ը (69.2%-ը) կազմում են գաղթականները և միայն 30.8%-ն է բնական աճի արդյունք:

1996-ի վիճակագրության համաձայն՝ Ահվազ քաղաքի բնակչության թիվը կազմում է 804, 980 մարդ, այսինքն՝ 1986-ի համեմատությամբ 225, 154-ով ավելացել է այդ թիվը, որից 153, 490-ը (68.2%-ը) գաղթի հետևանքով է, իսկ 31.8 %-ը՝ բնական աճի արդյունք:

1976-1986 թթ. Ահվազի բնակչության թիվը ամբողջ նահանգի քաղաքային բնակչության հարաբերակցությամբ կազմել է 16.5%, այսինքն՝ ամեն տարի նահանգում գրանցել է 1.5% աճ, մինչդեռ նշված ժամանակահատվածում Ահվազի քաղաքային բնակչության աճը կազմել է 73%, այսինքն՝ տարեկան 5.7 % աճ: Ահվազ տարածաշրջանի 5.7 % աճը, երբ համեմատում ենք նահանգի 1.5% աճի հետ, տեսնում ենք, որ նահանգի տարբեր վայրերից ու շրջաններից մեծ հոսքեր են եղել դեպի Ահվազ քաղաք: Նկատի առնելով այդ ժամանակահատվածում տեղի ունեցած համապետական նշանակությամբ դեպքերն ու իրադարձությունները, այսինքն՝ Իսլամական հեղափոխությունը և 1980-ին Իրանին պարտադրված 8-ամյա պատերազմը՝ որոշ չափով տրամաբանական են ժողովրդագրական այդ տեղաշարժերը:

Ահվազ քաղաքին և նրա մերձակա տարածքներին բնորոշ է մեկ այլ հատկանիշ՝ քաղաքամերձ արվարձանների ու գոտիների ձևավորումը տարիների ընթացքում:

1973 թվականին առաջին անգամ Թեհրանի համալսարանի սոցիալական հետազոտությունների և ուսումնասիրություն-

ների մասնագետներն ուսումնասիրեցին Ահվազ քաղաքի եզրերում և մերձակա շրջաններում գոյացած բնակության ձևերը, որոնք Իրանում հայտնի են «եզրային բնակություն» անվամբ: Ահվազի հարևանությամբ և նրա եզրերում բնակություն հաստատելու պատմությունը հասնում է մինչև 1940-ականներ և դեռ ավելի վաղ տարիներ, որն առավել ընդլայնվեց 1950-ականներին, իսկ այնուհետև 1960-ականներին հողային ռեֆորմների հետևանքով, երբ բազմաթիվ սակավահող կամ հող չունեցող գյուղացիներ տեղաշարժվեցին դեպի մեծ քաղաքներ, գյուղից քաղաք արտագաղթը նոր թափ ստացավ:

1962-ին հողային ռեֆորմները պատմական, սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական խոր փոփոխություններ առաջացրին Խուզստան նահանգում: Հենց այդ տարիներին էր, երբ նահանգի և Ահվազ քաղաքի մերձակայքում հայտնաբերվեցին նավթային պաշարներ, այնուհետև 1974-ին համաշխարհային շուկաներում բարձրացան նավթի գները, որոնց արդյունքում խթանվեցին քաղաքի բնակչության աճը և տարածական զարգացումը: Հողային ռեֆորմներից հետո շատ գյուղացիներ կորցրին իրենց հողամասերը և տեղափոխվեցին քաղաքներ, իսկ Ահվազն իր արդյունաբերական գործունեության և խոշոր գործարանների պատճառով ամենագրավիչ վայրերից էր նման գյուղացիների համար: Նավթային պաշարների հայտնաբերումը Ահվազ քաղաքի մոտակայքում, նավթի խողովակաշարի կառուցումը Ահվազում, երկրի մյուս նահանգներին նավթի մատակարարումը պահանջում էին հմուտ բանվորներ ու աշխատողներ և մասնագետ ինժեներատեխնիկ կադրեր: Իմիգրացիոն հոսքերի մի մասը պայմանավորված էր հմուտ աշխատուժի կարիքով և աշխատատեղերի առկայությամբ: Արդյունքում 1956-ին Խուզստան նահանգը իմիգրացիոն հոսքեր ընդունող բևեռներից մեկն էր Իրանում:

Իրան-Իրաք ութամյա պատերազմի

ընթացքում (1980–1988 թթ.) Իրանի հարավային քաղաքների՝ Խորամշահի և Աբադանի ավերածությունը և այդ շրջանների նավթարդյունաբերական հսկայական կենտրոնների կործանումը ավելի խթանեցին դեպի Ահվազ քաղաք բնակչության հոսքերը, քանի որ Ահվազը համեմատաբար ավելի անվտանգ պայմաններում էր գտնվում: Պատերազմական տարիներին Ահվազ քաղաքի մոտակայքում գտնվող գյուղերը ևս ընդունեցին որոշակի թվով գաղթականներ և պատերազմական փախստականներ:

Խոշոր քաղաքների եզրերում և շրջակայքում մեծ թվով փախստականների և գաղթականների բնակություն հաստատելը, տարբեր մշակույթներով ու կարգավիճակով մարդկանց և խմբերի կուտակումները, նրանց սոցիալ-տնտեսական անմխիթար վիճակը, կյանքի անկայուն պայմանները, գործազրկությունը և այլ նման գործոններն ու դժվարությունները ստեղծեցին յուրահատուկ միջավայր և իրավիճակ: Քաղաքային սոցիոլոգիայի հետազոտությունները վկայում են, որ քաղաքների մերձակայքում և եզրերում ձևավորված նման թաղամասերը վերածվում են հանցագործությունների կենտրոնների: Տնտեսական առումով ևս ոչ-մասնագետ փախստականների ու գաղթականների հոսքերը մեծացնում են թաքնված գործազրկության ցուցանիշները և հանգեցնում սպասարկման ոլորտի անտեղի ուռձացման:

Գծապատկեր 1. Դեպի Ահվազ քաղաք իմիգրացիոն հոսքի գործոնները:

Խոշոր քաղաքներում ապրուստի բարձր գները, շքեղ կյանքը, սոցիալական խավերի ու խմբերի միջև կարգավիճակների մեծ ձեռքը պատճառ են դառնում, որ ոչ-մասնագետ գաղթականներն իրենց ապրուստը հայթայթելու համար ցանկացած միջոցի դիմեն, թեկուզ ապօրինի գործունեության: Եզրային թաղամասերում մեծ տարածում են գտնում հակասոցիալական տարբեր վարքագծերը՝ գողությունը, մարմնավաճառությունը,

թմրամոլությունը, ապրանքների ապօրինի առուվաճառքը և այլն: Գաղթականները մշտապես մի շարք խնդիրներ ունեն կապված բնակության վայրի և զբաղվածության հետ, այդ իսկ պատճառով պատերազմի տարիներին գաղթականների կարիքների բավարարման հետևանքով Ահվազ քաղաքը տարածական ընդլայնում ունեցավ:

Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ Ահվազ քաղաքի բնակչությունը 1966–1996 թթ. 120098–ի սահմանից հասավ 800000–ի մակարդակին, իսկ նրա տարածքի մակերեսը 2500 հեկտարից հասավ՝ 20615 հեկտարի: Տարիների ընթացքին գաղթածների թվի աճով և քաղաքի տարբեր վայրերում նրանց կուտակումներին գուցե ընթաց եզրային հատվածները ներառվեցին քաղաքում: Գաղթականները սովորաբար քաղաքի ամենաաղքատ խավերն են կազմում, նրանց բնակության տարածքները սովորաբար տարբեր կենցաղային դժվարություններ ունեն կապված առողջապահության, առողջության և ֆիզիկական պայմաններին: Նրանց տեղաշարժերը բարձացնում են տրանսպորտի գները, իսկ քաղաքի կենսամակարդակն ու չափորոշիչները իջեցնում: Սոցիալ-տնտեսական անբարենպաստ պայմանները տարբեր բացասական հետևանքներ և անցանկալի ցարգացումներ են արձանագրում քաղաքային կյանքում:

Քաղաքի եզրային տարածքներն ու թաղամասերն ունեն ֆիզիկական, անվտանգության և միջավայրի լուրջ խնդիրներ: Օրինակ՝ Մալաշիա շրջանում չկան կոյուղու խողովակագծեր, կենցաղային կեղտաջրերը բաց առուների միջոցով են հեռացվում՝ թափվելով կոյուղու ջրերի համար նախատեսված ջրափոսում: Այս վիճակը գարշահոտի հետ միասին չափազանց վտանգավոր է առողջության համար և աղտոտում է շրջակա միջավայրը: Վնասներն ավելի մեծ են, հատկապես՝ ամռան եղանակին, երբ անտանելի պայմաններ են ստեղծվում այդ տարածքի բնակիչների համար: Նման

պայմաններում այդ տարածքը մեկուսացվում է հասարակությունից և սոցիալապես մերժվում, որով և նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում հակասոցիալական ու հանցագործ տարբեր երևույթների, տարրերի ու վարքագծերի համար:

Ահվազի քաղաքային զարգացման և սոցիալ-տնտեսական բարգավաճման պլաններում պետք է հատուկ ուշադրու-

թյուն դարձնել մարդկային աշխարհագրության ներկա հիմնախնդիրներին ու մարտահրավերներին, այսինքն միջոցներ ձեռնարկել իմիգրացիոն անկառավարելի հոսքերը կարգավորելու, նաև մերձքաղաքային գոտիներում բնակչության անկանոն կուտակումները և տարատեսակ արվարձանների ու գոտիների ձևավորումը կանխելու ուղղությամբ:

ՓՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ահվազի «Շահիդ Չամրան» համալսարան, Հետազոտական վարչություն, Թաղամասերի կարողունակության բարձրացման և ոչ պաշտոնական բնակության մասին ուսումնասիրություններ, Ա. փուլ, Ահվազ, 2006թ.:
2. Իրանի Խուզստանի նահանգապետարան, Տեղեկատվության և վիճակագրության գրքենյակ, Վիճակագրական տարեգիրք, Ահվազ, 2010թ.:
3. Իրանի Հանքարդյունաբերության նախարարություն, Իրանի երկրաբանական գիտությունների տվյալների ազգային բազա, Թեհրան, 2007թ.:
4. Ա. Թաղինեժադ, Քաղաքային զարգացման մոդելավորումը՝ GIS-ի կիրառմամբ, Ահվազի «Շահիդ Չամրան» համալսարան, Երկրաբանության ֆակուլտետ, Ահվազ, 2009:
5. Ք. Փուրքազեմ, Խուզստանի պատմական աշխարհագրություն, «Այաթ» մշակութային հիմնարկի հրատարակություն, Ահվազ, 1994թ.:

НАБЛЮДЕНИЯ О ГЕОГРАФИИ ЧЕЛОВЕКА В ИРАНСКОМ ГОРОДЕ АЙВАЗ

АБДУЛЛА ЯРАХМАДИ

ЕГУ, кафедра географии, аспирант

Айваз является центром провинции Хузстан и одним из важнейших городов Ирана. Он имеет глубокое прошлое и богатый опыт урбанизации. В планах городского развития и социально-экономического процветания необходимо уделять особое внимание актуальным проблемам и вызовам в области географии человека, то есть росту населения, неконтролируемым миграционным потокам из других регионов, аномальным скоплениям населения в пригородных районах, а также стихийному формированию различных типов пригородов.

OBSERVATIONS ON HUMAN GEOGRAPHY OF AHVAZ CITY OF IRAN

ABDOLLAH YARAHMADI

YSU, Faculty of Geography and Geology, Postgraduate

Ahvaz is the center of Khuzstan province and one of the most important cities of Iran. It has long-standing urbanization past and great experience. In Ahvaz plans of urban development and socio-economic prosperity it is necessary to pay special attention to current issues and challenges of human geography, i.e. population growth, uncontrolled immigration flows from other regions, suburban areas and the spontaneous formation of abnormal accumulations of different types of suburbs.